
Marijan Vugdelija
OČENAŠ – MOLITVA GOSPODNJA

Egzegetsko-teološka studija
Our Father – Lord's prayer
Exegetic-theological study

UDK: 231.1

232.33

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 10/2004.

Sažetak

Cilj ovog članka je da egzegetira uvodni redak Očenaša (Mt 6,9ab). Točnije, članak tumači značenje Isusova naloga: "Vi, dakle, ovako molite" i početnog zaziva: "Oče naš, koji jesi na nebesima!"

Isus veli: "Ovako molite!", ne "ovo molite", jer on ne želi zabraniti drugu molitvu, nego uči način moljenja. Dakle, Učitelj nam ovdje daje uzor i model prave molitve koji se može korisno upotrijebiti u oblikovanju drugih molitava. On time nipošto nije želio reći da bi se samo Očenaš trebao moliti, ali bi se sve molitve prema svom sadržaju mogle svesti na molitvu Gospodnju, jer ona sadrži sve što je potrebno za jednu pravu kršćansku molitvu, koja odgovara slici Boga kakvu nam je Isus objavio.

Bog Isusa iz Nazareta je "Otac". U pojmu "Otac" sažet je sav Isusov nauk o Bogu. To je nosivi temelj Očenaša, Govora na gori i cjelokupnog Matejeva evanđelja. S pravom se, stoga, u članku posvećuje velika pozornost tom početnom zazivu ("Oče naš"). Autor nastoji iznijeti na vidjelo domet i značenje tog središnjeg pojma ove znamenite Isusove molitve. Isus je naziv "otac" za Boga preuzeo iz Starog zavjeta, ali ga vodi jedan veliki korak naprijed: ispunja ga novim sadržajem i čini središnjom kategorijom svog govora o Bogu. Upravo se u tome sastoji njegova novina. Da bi se tu novinu uočilo, trebalo je prije toga iznijeti na vidjelo kako je Stari zavjet vidio Božje očinstvo i kako se ta misao o Božjem očinstvu profilirala u židovskoj izvanbiblijskoj literaturi. Na osnovi biblijskih danosti može se reći da se uz naziv "otac" za Boga uvijek veže blizina, brižnost, zaštita, sigurnost, ljubav, milosrđe.

Nikakvo čudo, stoga, da se taj naziv za Boga nametnuo u Starom zavjetu i židovstvu. Tu se nalazi i razlog zašto ga je Isus preuzeo i učinio središnjom kategorijom svog govora o Bogu.

Stari zavjet općenito govori o Bogu kao “ocu”. Novi zavjet tvrdi da je Bog za nas Otac u vlastitom smislu, jer se dogodio jedan novi događaj: Isus koji je Sin Božji po naravi, pritelovio nas je sebi. U Isusu mi smo stvarno djeca Božja, sinovi u Sinu. Dakle, u toj novoj predaji je starozavjetno-židovska vjera u Boga kao Oca iskusila bitnu promjenu. Bog se sada objavljuje prije svega kao Otac Isusa Krista, i preko njega kao naš Otac.

28

Prva riječ početnog zaziva (“Oče”) usmjerava nas k Bogu koji je Otac, a druga (“naš”) nas povezuje s braćom i sestrama u obitelji njegove djece. Naš osjećaj se tu usmjerava na bližnjega. Jer ako je jedan Otac svih ljudi, svi smo mi braća i sestre. Kao braća i sestre trebamo se međusobno ljubiti i potpomagati, a važni dio te ljubavi je da molimo jedni za druge. Budući da smo djeca istoga Oca, dužni smo na bratstvo ljubavi jedni prema drugima. Tako se čitava kršćanska objava može svesti u ove dvije riječi: “Oče naš”.

Onaj kojega mi u molitvi oslovljavamo s “Oče naš”, u isto vrijeme je skrajnje velik, na što nas podsjeća precizacija “koji si na nebesima”. Ne smijemo izgubiti tu ravnotežu u ovom otvaranju na molitvu. Mi oslovljavamo Boga intimno i familijarno kao Oca (Abba), ali u isto vrijeme priznajemo njegovu beskrajnu veličinu. Kako se vidi, Matejeva zajednica, koja u ovoj molitvi oslovljava Boga s “Oče naš”, koristi ovdje najviši pridjev koji joj stoji na raspolaganju, da bi dala izražaj svojoj vjeri da Bog, kojemu se obraća u molitvi, posjeduje najviši autoritet i najvišu moć.

Ključni pojmovi: Molitva, molitva Gospodnja, Otac, Otac nebeski, Abba, Božje očinstvo, djeca Božja, sveopće bratstvo ljudi u Bogu.

II. Tumačenje teksta

Nakon što smo u jednom prethodnom članku¹ iznijeli važne literarne opaske o cijelom tekstu Očenaša, sada prelazimo na tumačenje pojedinih stavaka molitve Gospodnje. U ovom članku

¹ Vidi Služba Božja 3(2004.), str. 5-38.

ćemo pokušati protumačiti uvodni redak te znamenite Isusove molitve: Mt 6,9.

8. “VI, DAKLE, OVAKO MOLITE” (Mt 6,9a)

Predaja u Mateja i u Didahe ne sadrži zahtjev učenika da ih Isus nauči moliti, ali je sačuvala Gospodinov nalog: “Vi, dakle, ovako molite”. Neposredno prije molitve Gospodnje dolaze u Mateja dva kratka ulomka u kojima Isus upozorava učenike na nepravilnost u molitvi kod licemjernih Židova (6,5-6) i kod pogana (6,7-8). Priključak “vi, dakle, ovako (ou[twj ou=n) ...”, koji uvodi Isusovu molitvu, ne upućuje samo na r.7, tako da bi se Očenaš trebao izlagati kao protuprimjer za mnogorječivu molitvu pogana, nego se proteže i na rr.5-6. Po Isusu, licemjerni Židovi mole na neprihvatljiv način, jednako kao što čine i pogani. Kao oštri kontrast jednima i drugima stavljeni su ovdje Isusovi sljedbenici. “Vi” je očito naglašen. Dakle, Očenaš pretpostavlja ispravno shvaćanje molitve kako je ono protumačeno u onom što prethodi na protuprimjeru licemjera i pogana.² U sklopu te molitvene kateheze molitva Gospodnja se navodi kao primjer kojega se Isusovi sljedbenici mogu držati kad se u molitvi obraćaju Bogu.

Isus poganima spočitava što “misle da će s mnoštva riječi biti uslišani” (r.7). Učitelj svojim učenicima pripeljuje: “Ne nalikujte na njih” (r.8). To drugim riječima znači: Ne molite kako oni čine, ne činite grješku koju oni čine. Isus time ne zabranjuje duge molitve; on sam je poneki put proveo čitavu noć u molitvi (Lk 6,12) i jednom zgodom uči svoje sljedbenike “kako valja svagda moliti i nikada ne sustati” (Lk 18,1). Niti on zabranjuje ponavljanje, jer je i sam u Getsemaniju ponovio svoju molitvu (Mt 26,39-44). On odbija molitvu koja počiva na uvjerenju da će dužina pridobiti Boga. Osim toga, poganski molitelji su željeli pomoću molitvenih formula i mnoštva riječi ovladati Bogom, gotovo ga prisiliti da ispuni njihove želje. Za razliku od toga, u kršćanskoj molitvi stvara se ozračje za to da se događa volja Božja kako na nebu tako i na zemlji. Molitva učenika treba biti slobodna od straha a on sam nošen spremnošću da prihvati volju Božju.

² G. STRECKER, *Die Bergpredigt. Ein exegetischer Kommentar* (Vandenhoeck & Ruprecht), Göttingen 1984., 114; J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, I., Herder, Freiburg-Basel-Wien 1986., 210.

Opomena da se ne nalikuje poganima u molitvi teološki se utemeljuje. Isus to čini prizivom na Očevu poznavanje potreba moliteljâ i prije nego mu upute svoje molitve. Kršćanski molitelji ne mole da informiraju Oca o njihovim potrebama koje on ne zna. Ne samo da Bog poznaje naše potrebe i prije nego smo ih mi iznijeli u molitvi, nego je i voljan priteći nam u pomoć. Već Izaija to ističe kad kaže: “Prije nego me zazovu, ja ću im se odazvati...” (Iz 65,24sl).³ Uostalom, Bog je naš Otac. Dakle, predodžbi, da su bogovi bića na koja se može utjecati magičkim sredstvima, suprotstavlja se ovdje predodžba Boga koji unaprijed zna za potrebe ljudi i koji se označuje kao “vaš Otac”.⁴ Kako se vidi, ovdje je riječ o ispravku slike o Bogu. Molitva Gospodnja, koja slijedi iza toga, naprosto je primjer molitve, koji pokazuje ispravan način, kako bi trebala biti molitva kršćanina, da bi ona bila u skladu s Božjim bićem i s njegovom voljom.

Nakon što je rekao kakva molitva ne bi smjela biti, Isus nadodaje: “Vi, dakle, ovako molite” (Mt 6,9), tj. na ovaj način ili ovim riječima.⁵ Kako se vidi, taj uvodni nalog može se različito shvatiti i tumačiti. Za Gnilku to ima strogo normativni smisao i “predstavlja tekst kao molitvenu formulu koja se treba recitirati”.⁶ I Betz drži da Matej želi s ou[tw]j (ovako) predložiti jednu preciznu formulu, karakterističnu za njegovu zajednicu.⁷ Drugi naprotiv drže da je “ono što slijedi radije primjer kako moliti nego formula koju treba mehanički ponavljati”.⁸ To potonje stajalište zastupao

³ Ovdje se samo od sebe nameće pitanje: Dokida li ta slika Boga potrebu prosne molitve? To sigurno nije namjera teksta (usp. J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, 210; L. MORRIS, *The Gospel according Matthew* (Grand Rapids), Michigan, 1995., 140). Taj potonji autor navodi ovdje Calvina i Augustina. Po Calvinu, kršćani mole “da potaknu sebe da traže Njega, da vježbaju svoju vjeru razmišljajući o njegovim obećanjima, rasterećujući svoje brige uzdizanjem samih sebe u njegovo srce, i konačno da svjedoče da jedino od Njega traže i nadaju se svakom dobru za sebe i za druge.” Sa svoje strane, Augustin izjavljuje: “Molitva smiruje i čisti srce, i čini ga sposobnijim za primanje božanskih darova. Bog je uvijek spreman dati nam svoje svjetlo, ali mi nismo uvijek spremni primiti.” I nastavlja: “Molitvom mi otvaramo kanale kroz koje blagoslovi, koji su uvijek spremni, mogu teći.”

⁴ Neki rukopisi su taj naglasak, koji je očit, još više naglasili: “Bog, vaš Otac, zna ...” (B), “naš Otac” (1253 1546), “naš nebeski Otac” (28 1195), “naš Otac na nebesima” (21 48).

⁵ Usp. J. C. O’NEILL, *The Lord’s Prayer*, u: JSNT 51(1993.), 3.

⁶ J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, I., 216.

⁷ D. BETZ, *The Sermon on the Mount*, Minneapolis MN, 1995., 370-371.

⁸ W. D. DAVIES-D. C. ALLISON, *The Gospel according to Saint Matthew*, I., Edinburgh, 1986., 599. Na istoj crti se nalazi i L. Morris kad kaže da “je ono što slijedi mišljeno kao vodič, model, radije nego kao fiksna formula koju treba doslovcе reproducirati” (*The Gospel according Matthew*, 141).

je i branio i Toma Akvinski. Kad tumači te riječi s kojima Matej uvodi molitvu Gospodnju, on veli: “Gospodin kaže ‘Ovako ćete moliti’ (sic orabitur), ne ‘ovo ćete moliti’ (hoc orabitur)”, jer on ne želi zabraniti drugu molitvu, nego “uči način moljenja (docet sic orare)”.⁹ Dakle, Isus nam ovdje daje uzor i model prave molitve koji se može korisno upotrijebiti u oblikovanju drugih molitava. On time sigurno nije želio reći da bi se samo Očenaš trebao moliti, ali bi se sve molitve prema svom sadržaju mogle svesti na molitvu Gospodnju, jer ona sadrži sve što je potrebno za jednu pravu molitvu.¹⁰ Ako je to pravo tumačenje riječi “ovako”, tj. na ovaj način trebate moliti, onda bi to značilo da je Učitelj Očenaš shvaćao “kao *primjer molitve* naprosto, koji objavljuje pravi način istinski kršćanske molitve, da ona odgovara biti Boga”.¹¹ Da je Očenaš norma molitve i da ga kršćanska molitva mora slijediti, to je od vremena Stare Crkve opinio communis. To ipak ne znači da se molitva Gospodnja ne može korisno i smisleno upotrijebiti točno kako je ona izrečena. Imperativ “molite” ukazuje na uobičajenu praksu. Uostalom, već u vrijeme *Didahé*, dakle kratko nakon sastavljanja Matejeva evanđelja, predviđeno je da se Očenaš moli tri puta na dan.¹² Augustin, sa svoje strane, drži da ne bi smio proći nijedan dan a da kršćani ne izmole tu molitvu.¹³

9. “OČE NAŠ, KOJI JESI NA NEBESIMA!” (MT 6,9B)

Molitvu, koju uči svoje učenike”, počinje Isus riječima: “Oče naš, koji jesi na nebesima.” To oslovljavanje Boga kao “Oca”, koje stvara povjerenje i uspostavlja neposredni “kontakt” s Bogom, određuje odnos zajednice učenika prema onome kojemu se prošnje trebaju iznijeti. To uvodno predstavljanje Boga nije samo uvod za sljedeće prošnje, nego i njihov temelj. Jer i tri prošnje prvoga dijela kao i četiri prošnje drugoga dijela Očenaša,

⁹ Sv. TOMA AKVINSKI, *Lectura super Matthaem* / navedeno prema: M. A. SCHMIDT, *Thomas von Aquino zu Matthäus 6,9-10*, u: Theol. Zeitschrift 1(1992.), 46-55, ovdje, 46.

¹⁰ Usp. U. GÄBLER, *Das Vaterunser in der Basler Reformation*, u: Theol. Zeitschrift 1(1992.), 119.

¹¹ F. ZEILINGER, *Zwischen Himmel und Erde. Ein Kommentar zur “Bergpredigt” (Matthäus 5-7)*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart 2002., 139.

¹² *Did* 8,3.

¹³ AUGUSTIN, *CivD* 21,27.

shvatljive su samo u kontekstu Božjeg očinstva.¹⁴ Samo ako je Bog “otac”, i to Otac “koji je na nebesima”, mi se možemo nadati da on “hoće” i da “može” uslišati naše prošnje koje mu upućujemo.¹⁵ Dakle, to početno oslovljavanje Boga služi kao *captatio benevolentiae*.¹⁶

Ta misao o Bogu kao Ocu, ta duboka utješna misao da je Bog otac i da nas ljubi kao što otac ljubi svoju djecu, i da kruh svagdanji daje svim svojim sinovima te da veselo prima i one što sagriješe kad se povrate da naslone glavu na njegove grudi; ta misao, što zatvara razdoblje Staroga zavjeta i označuje početak Novoga zavjeta, tvori zasigurno jednu od velikih novosti Kristove Blagovijesti. Zapravo, Bog Isusa iz Nazareta je “Otac”. U pojmu “Otac” sažet je sav Isusov nauk o Bogu.¹⁷ To je nosivi temelj Očenaša, Govora na gori i cjelokupnog Matejeva evanđelja. S pravom, stoga, tumači molitve Gospodnje veliku pozornost posvećuju tom početnom zazivu. Prije nego prijedemo na izlaganje pojedinih prošnji Očenaša, potrebno je iznijeti na vidjelo domet i značenje tog središnjeg pojma ove znamenite Isusove molitve.

9.1. Božje “očinstvo”: religijski prafenomen

Naziv “otac” za Boga spada u prafenomene religije. Dokumentiran je posvuda, od stare Kine do afričkih nomada, od

¹⁴ Usp. H. FRANKEMÖLLE, *Matthäus. Kommentar* 1., Patmos Verlag, Düsseldorf, 1999., 245; A. SAND, *Das Evangelium nach Matthäus* (Regensburger Neues Testament), Regensburg, 1986., 127; F. MUŠURA, *Proglas zakona ljubavi. Analiza Isusova Govora na gori* (Svjetlo Riječi), Sarajevo, 1990., 197; E. MANICARDI, “*Dio Padre nella prospettiva del vangelo secondo Matteo*”, u: *Lateranum* 66(2000.), 81-106; ISTI, “*La paternità di Dio nel discorso del monte secondo Matteo*”, u: *Parola, Spirito e Vita* 39(1999.), 101-118, posebno 112-113.

¹⁵ U tom pravcu i sv. Toma tumači taj početni zaziv molitve Gospodnje. On veli: “Za onog, koji daje, dvoje se traži: da on može (dati) i da on (to) želi (quod possit, et velit). A da on želi, kaže (riječ) ‘Oče’; ako je on otac, želi on što koristi njegovoj djeci”. S druge strane, precizacija “koji si na nebesima” naznačuje Božju moć. “Naime, ako je taj Otac na nebu, može on (učiniti), što on želi” (navedeno prema: M. A. SCHMIDT, *Thomas von Aquino zu Matthäus 6,9-10*, 47-48).

¹⁶ Prema Tomi, Isus u ovoj molitvi čini dvoje: “Primo captat benevolentiam; secundo docet quid petendum” (*Naved. čl.*, 47).

¹⁷ Indijski isusovac Sebastijan Painadath piše: “Postoje dva prasimbola da se o Božanskom govori u izrazima osobnog odnosa: *Otac* i *Majka* (...). U semitskim religijama (židovstvo, kršćanstvo, islam) prevladava simbol oca, dok u indijskim religijama dominira simbol majke. Isus je pripadao semitskoj hemisferi ...” (S. PAINADATH, *Ich und der Vater sind eins. Die mütterliche Dimension in Jesu Abba-Anrede*, u: *Die Mitarbeiterin* 6(1998.), 20-22, ovdje 20).

predkolombijanske Amerike do australskih urođenika, često združen s precizacijom “nebeski”.¹⁸ Istraživači religije ističu da je odiskonsko ljudsko osvjedočenje da je Bog svekoliki “Otac”. Tako već Sumerani i Akađani, prastari stanovnici Mezopotamije, svoje božanstvo *Sin* nazivaju “ocem koji je milosrdan u svojim rasporedbama i drži u ruci život cijele zemlje”. Naziv “milosrdni otac” nosi i babilonski bog *Ea*.¹⁹ Ideja o Božjem očinstvu nazočna je i među Grcima. U Kleantovu himnu Zeusu najviši bog Zeus oslovljava se kao “otac”. I Homer u svojim djelima vrlo često Zeusa naziva “ocem ljudi i bogova”. Na svakom koraku se u grčkoj književnosti susreće Zeusov naziv *pater kai geneter* u smislu ‘otac’. Za Grke je Zeus kao otac gospodar nad bogovima i ljudima, ali i roditelj svoje djece, koja su podložna njegovoj suverenoj volji. Otac brine za svoju djecu i odgaja ljudski rod i svako pojedinačno ljudsko biće. U svojoj *patria potestas* postaje on uzor za oca obitelji (*pater familias*). U misterijskim kultovima boga *Attisa* se zaziva kao *pa,ppa*.²⁰ Sa svoje strane, Rimljani su Jupitera častili kao ‘oca’ i oslovljavali s *genitor*. Valja naglasiti da se Božje očinstvo kod svih tih naroda poimalo često vrlo realistički. Oni su držali da je Bog fizički ‘roditelj’ svega.²¹

Kako se vidi, oslovljavanje Boga kao “Oca” bilo je u upotrebi daleko prije vremena Staroga i Novoga zavjeta. Nije isključeno da je Stari zavjet misao o Bogu kao ‘ocu’ preuzeo iz okolnog svijeta, ali ju je ispunio vlastitim sadržajem. Tu očinstvo Božje kao naravno rađanje iščezava i postaje metaforom (usp. Iz 64,7; 63,16; Jr 3,19).²² Budući da je Isus baštinik starozavjetne vjere i izdanak židovstva, sigurno je starozavjetno i židovsko poimanje Božjeg očinstva ostavilo otiska na njegovu sliku Boga kao ‘Oca’. On taj naziv za Boga preuzima iz Starog zavjeta i vodi ga jedan veliki korak naprijed: ispunja ga novim sadržajem i čini

¹⁸ Usp. G. BURINI-A. GALLERANO, “*Padre nostro che sei nei cieli*”. *Le più grandi preghiere di tutti i tempi e di tutti i paesi*, Milano, 1998.; L. CARDELLINO, *Il “Padre nostro” (Mt 6,9-13)*, u: *Bibbia e Oriente* 201(1999.), 129-207, ovdje 150; MARCHEL, *Abba, Père!*, 21-26.

¹⁹ Usp. M. MANDAC, *Očenaš u novijim tumačenjima*, I., u: *Služba Božja* 1(1986.), 16-31, ovdje 19.

²⁰ Opširnije o tome, vidi: G. QUELL-G. SCHRENK, *Pater*, u: *ThWNT*, V, 946-981, posebno 953; S. LAUER, *Der Zeushymnus des Kleantes*, u: U. BROCKE (Hg.), *Das Vaterunser. Gemeinsames im Beten von Juden und Christen*, 1974, 156-162; H. TELLENBACH (Hg.), *Das Vaterbild in Mythos und Geschichte. Ägypten, Griechenland, Altes Testament*, 1976., 102sl; G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, 115.

²¹ Usp. G. SCHRENK, *Pater*, u: *ThWNT*, V., 951-952.

²² Usp. J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, I, 217.

središnjom kategorijom svog govora o Bogu. Upravo se u tome sastoji njegova novina.²³ Da bismo tu novinu uočili i iznijeli na vidjelo, potrebno je prije toga vidjeti kako je Stari zavjet vidio Božje očinstvo i kako se ta misao o Božjem očinstvu profilirala u židovskoj izvanbiblijskoj literaturi.

9.2. Bog kao 'Otac' u Starom zavjetu i židovstvu

Pojam 'otac' je po svojoj biti pojam odnosa, koji dovodi do izražaja kako vid podrijetla djece u fizičkom ili u prenesenom smislu (usvojenje ili izabranje), tako i funkciju brige za one koji mu pripadaju.²⁴ Stoga, nije samo tjelesni roditelj 'otac', nego to može biti i učitelj, duhovnik, kralj kao upravitelj države. Konačno, sam Bog se naziva 'ocem', posebno u tom širem (prenesenom) smislu. Snaga, zaštita, sigurnost, brižnost, ljubav, milosrđe, to su glavne pozitivne značajke zemaljskog oca. Od oca se traži poslovično kao prvo kruh, slika svega onoga što je neophodno za život (Mt 7,9) i zaštita od opasnosti. Ali još prije tražimo od oca da budemo priznati kao djeca.²⁵ Sve se to onda u prenesenom smislu prenosi i na Boga kao oca.

Naziv 'otac' za Boga, kao Božji pridjevnik, poznat je u Starom zavjetu i židovstvu. Sigurno je ipak da govor o Bogu kao 'Ocu' ne spada u glavne, nego u sporedne teme starozavjetne teologije. Ne ubraja se u "središte svjedočanstva o Bogu".²⁶ U stvari, označavanje Boga kao 'Oca' susreće se u Starom zavjetu relativno rijetko.²⁷ Dva su razloga koja su branila biblijskim vjernicima da češće upotrebljavaju taj obiteljski naziv za Boga. Prvo, svijest i znanje o distanci između Boga i čovjeka (usp. Prop

²³ Usp. H. CONZELMANN, *Grundriss der Theologie des Neuen Testaments*, München, 1968., 119; A. SAND, *Das Evangelium nach Matthäus*, 130.

²⁴ Pojam i dostojanstvo oca su čvrsti polog patrijarhalne strukture starine (Usp. za to O. MICHEL, *Pater*, u: EWNT, III., 126 sl).

²⁵ Usp. R. MEYNET, *Un nuovo metodo per comprendere la Bibbia: l'analisi retorica*, u: Civ Catt 145(1994.), 121-134, ovdje 126-127; L. CARDELLINO, *Il "Padre nostro"*, 148; M. GRUBER, "Abba -Vater". *Die Offenbarung des Vaters Jesu im Neuen Testament*, u: Lebendiges Zeugnis 2(2003.), 91-100, ovdje 91.

²⁶ L. PERLIT, *Der Vater im Alten Testament*, u: H. TELLENBACH (Hg.), *Das Vaterbild*, 50-101, posebno 97sl; G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, 115; F. ZEILINGER, *Zwischen Himmel und Erde*, 140.

²⁷ Detaljnije o tome, vidi: W. MARCHEL, *Abba, Père!* (Analecta Biblica 19), Rim, 1963.; J. CARMIGNAC, *Recherches sur Le 'Notre Père'*, Paris, 1969.; J. H. CHARLESWORTH (ed.), *The Lord's Prayer and other Prayer Texts*, Valley Forge PA, 1994.

5,1) nisu dopuštali pobožnom Židovu da oslovljava Boga s tom povjerljivom riječi svakidašnjeg obiteljskog govora. Drugo, tom suzdržanošću pred nazivom 'otac' za Boga željeli su se odvojiti od mišljenja okolnih naroda koji su Božje očinstvo shvaćali previše u biološkom smislu. Kada su ipak Boga nazivali Ocem, bilo je to uvijek u prenesenom smislu. Metaforičko značenje naziva 'otac' za Boga stoji uvijek u prvom redu. Psalmist izjavljuje: "Kako se otac smiluje dječici, tako se Jahve smiluje onima što ga se boje" (Ps 103, 13). A mudrac veli: "Jer koga Jahve ljubi, onoga i kori, kao otac sina koga voli" (Izr 3,12). U Starome se zavjetu uz Božje očinstvo najčešće veže misao o Božjoj ljubavi i dobroti bez granica i s time povezano misao o milosrđu i praštanju. U svojoj očinskoj dobroti Bog milosrdno oprašta sve slabosti svoje djece.²⁸ Osim toga, kada su Boga nazivali Ocem izražavali su uvjerenje kako Bog ima neograničenu vlast i da gospodari svijetom i poviješću. Nazivajući ga 'Ocem' htjeli su ispovjediti da u nj imaju povjerenje i da pred njim gaje ljubav i strahopoštovanje, ali i da mu trebaju biti poslušni. Bog je 'Otac' i zato treba opsluživati njegovu volju izraženu u njegovu Zakonu, u njegovim zapovijedima. Naime, "biblijski otac-sin-odnos (...) uvijek je vezan na pretpostavke koje se iznose, i želi se dokazati u poslušnosti i vjernosti".²⁹

Iako naziv 'otac' za Boga nije prečest i središnji u Starom zavjetu, treba ipak reći da taj naziv dolazi u središnjim izjavama Staroga zavjeta i da označuje temeljni odnos Jahve prema njegovu savezničkom narodu.³⁰ Možda je Mojsijeva pjesma (Pnz 32,1-43) jedno od najrječitijih svjedočanstava za Jahvino očinstvo. Tu među ostalim čitamo i ovo: "Nije li on Otac tvoj, Stvoritelj, koji te sazdao, po kom postojiš?" (Pnz 32,6). Tu se ne misli na stvaranje čovjeka, nego na Boga kao stvaratelja svoga savezničkog naroda, kako Pnz 32,18 potvrđuje: "Odnemaruješ stijenu što te na svijet dade, ne sjećaš se više Boga koji te rodi." U istom smislu odmetnički narod, skrušen u molitvi, izjavljuje: "Oče moj, ti si prijatelj mladosti moje!" (Jr 3,4; usp. također 3,19). Iz cjelokupnog konteksta biva jasno da se Bog pokazao kao otac u izabranju i vođenju tog naroda. Nema sumnje da i Iz 63,15sl aludira na događaje Izlaska kad pouzdano moli: "Ah, sućuti nam svoje ne ustegni, jer Otac si naš! (...). Jahve,

²⁸ Usp. J. JEREMIAS, *Abba*, 12-27; H. FRANKEMÖLLE, *Matthäus*, I, 246.

²⁹ O. MICHEL, *Pater*, u: EWNT 3(1992.), 125-135, ovdje 127.

³⁰ Usp. H. J. KRAUS, *Vatername Gottes*, II. Im AT, u: RGG 6, Tübingen, 1986., 1223-1234, ovdje 1234.

ti si naš Otac, Otkupitelj naš - ime ti je oduvijek.” U trenutku kad je Bog sakrio lice svoje od svog naroda i predao ga u ruke zločina njegovih, prorok budi pouzdanje u narodu podsjećajući ga na Božju dobrotu iz prošlih vremena, posvješćujući mu Božje očinstvo: “Pa ipak, naš si otac, o Jahve: mi smo glina, a ti si naš lončar - svi smo mi djelo ruku tvojih” (Iz 64,7). Misli se dakle na Jahvino očinstvo koje se temelji u izboru i spasavanju Izraela.³¹ Bog vodi kao otac izabrani narod u očinskoj ljubavi i brizi kroz povijest. Dakle, nazivaju ga ‘ocem’ prvenstveno ukoliko je on izbavitelj i spasitelj svog naroda.³² Točnije, metaforička oznaka “otac” za Boga utemeljena je u misli izabranja, sklapanja Saveza³³ i stvarateljsko-povijesnog Božjeg djelovanja s Izraelom. Bog se tu predstavlja kao otac Izraela, koji je svoj narod izabrao za svog sina i svoju baštinu. U tom smislu se Izraelci nazivaju “sinovi Jahve, Boga svoga” (Pnz 14,1), a Izrael “prvorodencem” Jahvinim (Izl 4,22sl; Jr 31,9).

Na razini Staroga zavjeta se ističe da će se Božje očinstvo posebno očitovati na budućem Pomazaniku. Njegov odnos s Bogom karakterizirat će odnos otac - sin. Jahve u Natanovu proročanstvu o njemu veli: “Ja ću njemu biti otac, a on će meni biti sin” (2 Sam 7,14). Isto se naglašava i u mesijanskom Ps 2,7, gdje se veli da će Jahve o tom budućem Mesiji reći: “Ti si sin moj, danas te rodih.” Njegova će posebna povlastica biti zvati Boga “Ocem”: “On će me zvati: ‘Oče moj! Bože moj i hridi spasa mojega” (Ps 89,27). S druge strane, Hošea naglašava da će Izraelce, kad se na njima ispune obećanja, zvati “sinovi Boga živoga” (Hoš 2,1).

Tek u helenističkoj epohi židovstva učestalije i jače stupa na scenu osobni Bog-otac-odnos. Pod helenističkim utjecajem

³¹ Detaljnije o svemu tome, vidi: F. MUSSNER, *Das Vaterunser als Gebet des Juden Jesus*, u: ISTI, *Traktat über die Juden*, München, 1979., 198-208, ovdje 203-206; G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, 140; J. JEREMIAS, *Abba*, 8-11.

³² Čini nam se stoga neutemeljenom tvrdnja M. Mandaca kad kaže: “I onda kada starozavjetni pisci bilježe riječ Otac za Boga, redovito je uzimaju u smislu stvoritelj” (*Očenaš u novijim tumačenjima*, I, 20).

³³ I kod Isusa se misao Božjeg očinstva treba vidjeti u povezanosti s idejom Saveza. Njegova briga je bila da Božji narod pod šifrom kraljevstva Božjega dovede do jednog novog odnosa s Bogom koji je primjeren novom i konačnom Savezu. Ako on taj novi svijet uvodi svojim riječima i djelima, onda nije čudo ako on Boga oslovljava kao Oca (usp. Mt 11,27sl; Lk 10,22) i označuje ga za svoje učenike kao “vašeg Oca” (usp. Mt 6,32; Lk 12,30). Time se pokazuje da je otac Božjeg naroda Izraela posebno otac eshatološkog naroda Božjega, pravog Izraela, koji se konstituirao Isusovim poslanjem i djelovanjem, koji je stigao do početnog željenog odnosa s Bogom u novom i konačnom savezu s Bogom.

u mudrosnim tekstovima u više navrata izranja naziv 'otac' za Boga. Tako se biblijski pravednik hvali "da mu je Bog otac" odnosno da je on "Božji sin" (Mudr 2,16.18). O Bogu se tu veli da je postupao "blago kao otac" (Mudr 11,10). Osim toga, tu se naziv "otac" odnosno "moj otac" pojavljuje po prvi put kao molitveni zaziv. Molitelj tako zaziva Boga riječima: "Gospode, Oče i vladaru života moga" (Sir 23,1), "Gospode, Oče i Bože života moga" (Sir 23,4). Da je taj oblik molitvenog oslovljavanja Boga u to vrijeme bio proširen u Palestini, to potvrđuje i Sir 51,10 gdje molitelj izriječkom veli Bogu: "Ti si moj Otac - 'Abi 'attah". I u Mudr 14,3 molitelj se obraća izravno Bogu s "Oče". A Tobit u završnoj molitvi za Boga veli: "On je naš otac za sve vjekove" (Tob 13,4). Taj razvoj se onda nastavio prije svega u židovskoj dijaspori (usp. 3 Mak 5,7; 6,3.8; Test Job 40,2). Filon i Josip Flavije daju nesumnjivo prepoznati helenističku misao Boga kao Sveoca³⁴.

Ne samo da se oslovljavanje Boga s "otac" susreće u mudrosnim tekstovima Staroga zavjeta nego i u sinagogalnim molitvama zajednice. "Naš otac, naš kralj" je učestali molitveni zaziv u sinagogama, i potječe još iz ranog židovstva.³⁵ Poznat je i izričaj "naš otac na nebu". On dolazi već u jednoj izjavi Rabi Akibe, koja glasi: "Spas vam Izraele! Tko je to, pred kim se vi čistite (činite pokoru), tko je to, koji vas čisti: To je vaš Otac na nebesima".³⁶ Na drugom mjestu čitamo: "U koga bismo se drugoga mi trebali pouzdati ako ne u našeg Oca na nebesima".³⁷ Molitveno oslovljavanje Boga kao "oca" dolazi i u poznatoj molitvi *Šmone Esre*: četvrti i šesti blagoslov (palestinska recenzija) i peti i šesti blagoslov (babilonska recenzija). Kako se vidi, oslovljavanje Boga kao 'oca' u molitvi mnogostruko je potvrđeno u biblijskom kao i u poslijebiblijskom židovstvu i to kako u molitvi zajednice tako i u molitvi pojedinca.³⁸

Iako rijetko, i Kumranci upotrebljavaju naziv 'Otac' za Boga. U jednom svitku iz Kumrana čitamo: "... Da, ti si Otac svim

³⁴ Philo, *Op 89; Spec Leg, I, 96; II, 6; Jos Ant 7,380*.

³⁵ Navedeno prema: J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium, I*, 217. Daljnje potvrde, vidi kod BILL. ,I., 392sl.

³⁶ *Joma VIII., 9*.

³⁷ *Sota IX, 15*. Više o tome, vidi: G. B. GINZEL, *Die Bergpredigt: Jüdisches und christliches Glaubensdokument* (Verlag Lambert Schneider), Heidelberg, 1985., 89-90.

³⁸ Usp. F. MUSSNER, *Das Vaterunser*, 203-206; H. FRANKEMÖLLE, *Matthäus, I*, 246.

sinovima tvoje istine, / raduješ se njima kao ljubeća majka nad svojim djetetom / i čuvaš kao njegovatelj na grudima sva svoja stvorenja” (1 QH 9,29b-36)³⁹. Ovdje se u slici Boga povezuju očinske i majčinske značajke, kao što je to nerijetko slučaj i u Bibliji. Premda u Bibliji i u židovstvu prevladava simbol oca za Boga, što je i za očekivati u jednom patrijarhalnom društvu, ipak nije odsutan ni simbol majke. Na taj način se relativizira patrijarhalna slika Boga. Stoga, naziv ‘otac’ za Boga ne treba sugerirati autoritarnu muškaračku sliku, iako je ta bila nazočna u Starom zavjetu i u mnogim starim religijama.⁴⁰

Kako se vidi, sve pozitivno iz našeg iskustva o našem odnosu prema zemaljskom ocu Biblija unosi i u naš odnos prema Bogu kao Ocu. Polazeći od tih biblijskih danosti, može se reći da se uz naziv ‘otac’ za Boga uvijek veže blizina, brižnost, zaštita, sigurnost, ljubav, milosrđe. Nikakvo čudo, stoga, da se taj naziv za Boga, čak i uz opasnost krivog shvaćanja, nametnuo u Starom zavjetu i židovstvu. Tu se nalazi razlog zašto ga je Isus preuzeo i učinio središnjom kategorijom svog govora o Bogu.

9.3. Novi zavjet i Božje očinstvo

Prema danostima Novoga zavjeta očinstvo izražava samu Božju bit. Evanđelisti često puta navode da je Isus Boga nazivao Ocem. Nema sumnje da se u tom nauku o Božjem očinstvu nalazi srž Isusove objave o Bogu. Ima se dojam da Učitelj želi reći svojim sugovornicima “da je Bogu zapravo vlastito ime Otac. Bog je sav u očinstvu. To je njegova suština. Takav je u sebi i prema svijetu. Očinstvo je srž Božjega bića”.⁴¹

Isus nam objavljuje Boga kao ‘Oca’. Što sve u sebi to uključuje izlazi na vidjelo u njegovu životu i nauku, posebno u njegovim prisposodobama. Spomenimo samo prisposobu o dobrom Ocu (Lk 15,11-32). Kad Boga zove ‘Ocem’, Isus nas uvjerava da

³⁹ Usp. G. SCHRENK, *Pater*, 978; M. GRUBER, “Abba - Vater”. *Die Offenbarung des Vaters Jesu im Neuen Testament*, u: *Lebendiges Zeugnis* 2(2003.), 91-100, ovdje 94.

⁴⁰ Za feministička stajališta glede tog pitanja, vidi: R. M. FRYE, *On Praying ‘Our Father’*. *The Challenge of Radical Feminist Language for God*, u: *Angl Theol Rev* 73(1991.), 388-402; A. M. OKORIE, *The Lord’s Prayer*, u: *Scriptura* 60(1997.), 81-86; J. W. COOPER, *Our Father in Heaven. Christian Faith and Inclusive Language for God*, Grand Rapids, 1999.

⁴¹ M. MANDAC, *Očenaš u novijim tumačenjima*, I., u: *Služba Božja* 1(1986.), 16-31, ovdje 21.

je Bog apsolutna dobrota, koja se proteže i na dobre i na zle, koji “daje da sunce njegovo izlazi nad zlima i dobrima i da kiša pada pravednicima i nepravednicima” (Mt 5,45).⁴² Bezgranična Božja ljubav i dobrota prema ljudima očitovala se u Isusovim riječima i gestama. Upravo ta slika Boga privukla je njegove suvremenike. Ta neopisiva ljubav i dobrota Božja prema čovjeku posve je određivala Isusov odnos prema ljudima. On je u ljudskoj povijesti bio “najveći ljubeći”.⁴³ Osim toga, objavljujući Boga kao Oca, Isus nam je dao jasno na znanje da to mora imati odražaja i na čovjekovo djelovanje. Drugim riječima, ta objava Boga kao Oca pred učenicima ima značaj uzora kojega treba nasljedovati i obvezujuća je uputa za oblikovanje života. Naime, tko živi u ozračju kraljevstva Božjega, tj. kraljevstva dobrog Oca, njegov život treba biti dosljedan život djeteta pred Bogom i bratski život s drugim ljudima. Ako je Bog naš otac, tada smo mi njegova djeca; ako je on naš otac, onda smo svi mi ljudi braća. Vjera u Božje očinstvo preobražava do u samu bit naš život. Kao dobri Otac Bog oprašta svojoj djeci (Lk 15). Ali odatle proizlazi mogućnost i obveza da i sinovi Kraljevstva trebaju opraštati jedni drugima (Mt 18,21-35).⁴⁴ Kao djeca Božja, dužni smo nasljedovati svoga Oca nebeskoga, kako to izrijeком naglašava Isus u posljednjoj supertezi Govora na gori (Mt 5,45.48; Lk 6,36).⁴⁵ Kako se vidi, Otac se obznanjuje kao onaj koji se vjerno brine za svoje i kao onaj koji zove na poslušnost (Mt 6,26.32; 10,29). On oslobađa od tjeskobne brige i zahtijeva da se njegova volja vrši, tako kako ju je Isus protumačio (Mt 7,21; 12,50). Kratko rečeno, izborom tog termina za označavanje Boga želi se istaknuti njegova obuhvatna dobrota, ljubav i briga. Tu je uključen i očinski autoritet koji obvezuje na poslušnost (usp. Mt 21,30; 23,9), kao i sudačka vlast koja traži račun (Mt 6,1.4.14sl.18). Označavanje Boga kao Oca je metafora, koja uz pomoć jednog ljudskog pojma pokušava opisati biće Božje i nasljedovatelja Kristovih.

Stari zavjet govori općenito o Bogu kao ‘ocu’. Novi zavjet međutim tvrdi da je Bog za nas Otac u vlastitom smislu, jer

⁴² Na pitanje: “Zašto se Isus opredijelio za tu sliku?”, Papini ovako odgovara: “Očeva je ljubav čista ljubav, jedina prava ljubav, jedina koja se može zvati ljubavlju, bez natruhe stranih elemenata u svojoj biti: to je sreća žrtvovanja za tuđu sreću” (G. PAPINI, *Povijest Kristova*, 35).

⁴³ KHALIL GIBRAN; navedeno prema M. GRUBER, “*Abba -Vater*”, 92.

⁴⁴ Usp. I. GOMÀ CIVIT, “*Venga tu Reino*”. *Petición central del Padrenuestro* (I.), u: RCatT 1(1998.), 5-31, ovdje 24.

⁴⁵ Usp. J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium, I*, 231.

se dogodio jedan novi događaj: Isus koji je Sin Božji po naravi, pritjelovio nas je sebi. U Isusu mi smo stvarno djeca Božja, sinovi u Sinu. Bog je Otac našega Gospodina Isusa Krista i kao takav je naš otac. On nas ovlašćuje da Bogu kažemo ‘Otac’ budući da smo mi djeca Božja. Osim toga, vjernici se po “kupelji novoga rođenja i obnavljanja po Duhu Svetom” (Tit 3,5) i vjeri ‘rađaju od Boga’ (Iv 1,13). Tako postaju “djeca Božja” (Iv 1,12). To je novi razlog zbog kojega imaju pravo i dužnost Boga zvati Ocem.⁴⁶ Dakle, u toj novoj predaji je starozavjetno-židovska vjera u Boga kao Oca iskusila bitnu promjenu. Bog se sada objavljuje prije svega kao Otac Isusa Krista, i preko njega kao naš Otac.⁴⁷ Preko te Isusove objave Boga kao Oca učenici su stavljani u jedan posebno povjerljivi odnos prema Bogu, njihovo sinovstvo biva određeno na nov način. Prožeti tim duhom sinovstva, oni znaju da njihove prošnje neće biti odbivene, nego ispunjene (Mt 7,7-11).

Red je sada da ove osnovne tvrdnje o Božjem očinstvu u Novom zavjetu izbližega promotrimo i ovjerimo na konkretnim tekstovima.

9.3.1. Bog, otac Isusov i otac ljudi

“Otac-pater” kao oznaka za Boga dolazi vrlo često u evanđeljima. Tu ga susrećemo 170 puta, od 414 pojavljivanja u cijelom Novom zavjetu. Posebno kod Isusa, njegova tajna, ležala je u njegovu odnosu prema Bogu, koga on naziva svojim Ocem i Ocem ljudi. Čini se da je ‘Otac’ bila Isusova oznaka za Boga naprosto. U Ivanovu evanđelju taj naziv za Boga dolazi 109 puta. Može se reći da je tu ‘otac’ postao sinonim za Boga.⁴⁸

U Markovu evanđelju, najstarijem od evanđelja, samo su četiri Isusove riječi predane, u kojima Isus izriječom Boga zove Ocem. To su: Mk 8,38; 11,25; 13,32; 14,36. Sve četiri riječi su očito jeka jedne od prošnji Očenaša: molitvenog oslovljavanja Boga na početku, prošnje za dolazak kraljevstva Božjega (8,38; 13,32), prošnje da se vrši volja Božja (14,36) i prošnje za otpuštenje grijeha (11,25). Sve četiri stoje u kontekstu dolaska

⁴⁶ Usp. J. CARMIGNAC, *Recherches*, 65.68-69.

⁴⁷ Usp. H. TROADEC, *Signore, insegnaci a pregare* (EDB), Bologna 1978., 24; G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, 116.

⁴⁸ Usp. A. SAND, *Das Evangelium nach Matthäus*, 132; M. GRUBER, “Abba - Vater”, 95.

kraljevstva Božjega i pripadaju tako u središnju temu Isusova navještaja.⁴⁹

Matej je naziv 'otac' za Boga uzdigao na važnu teološku izjavu. 42 puta pojavljuje se kod njega 'otac' u Isusovim ustima, od toga 5 puta kao molitveno oslovljavanje. 31 put su izjave u kojima se spominje 'otac' njegovo specifično blago. Karakterističan za Matejevo evanđelje je izričaj "nebeski Otac", "Otac na nebesima" (20 puta). Ipak i Mk (11,25) i Lk (11,13) poznaju te ili slične specifikacije. Osim toga, Matejev Krist govori o "svom Ocu na nebesima" jednako kao što on govori učenicima o "njihovu Ocu na nebesima". Izričaji "vaš Otac" (Mt 5,48; 6,8.15; 10,20.29) i "tvoj Otac" (Mt 6,4.6.19) susreću se posebno učestalo u Mateja. On je to posebno forsirao, očito iz teoloških razloga, kako ćemo to kasnije vidjeti.

U evanđeoskoj predaji Novoga zavjeta susrećemo 18 tekstova u kojima se Isus obraća Bogu i pritom ga oslovljava s "Oče": Mt 11,25.26 (par. Lk 10,21); Mt 26,42; Mk 14,36 (par. Mt 26,39; Lk 22,42); Lk 23,34.46; Iv 11,41; 12,27.28; 17,1.5.11.21.24.25. To oslovljavanje daje prepoznati posebni, povjerenjem i poslušnošću označeni odnos Isusa prema Bogu. Blizina i neposrednost dolaze u tome do riječi.

Isus oslovljava Boga jednostavno kao "Oca" (Mt 11,25; Mk 14,36; Iv 17,1), i uči svoje sljedbenike da čine isto. To nije obična stvar stare religije, nego novo shvaćanje Božje naravi koje nam Isus obznanjuje. Čitavo čudo božanske milosti sadržano je u toj jednoj jedinjoj riječi. Nije čudno, stoga, da su sljedbenici Isusa Krista pozvani da i u molitvi oslovljavaju Boga kao "Oca" (Mt 6,9; Lk 11,2). Time se izražava u prvom redu ljubav, odanost i pouzdanje. Znati da postoji jedan Bog i da se njega može zvati 'Otac', to je oslobađajuće otkriće. "Mi ne trebamo više drhtati pred hordom zavidnih bogova; mi možemo počivati u očevoj ljubavi".⁵⁰ Na osnovi tog molitvenog oslovljavanja Boga kao 'Oca', "mi trebamo vjerovati da je on naš pravi Otac a mi njegova prava djeca, tako da mi sa sigurnošću i pouzdanjem njega trebamo moliti kao ljubljena djeca svoga ljubljenog Oca".⁵¹ Jednom

⁴⁹ Opširnije o tome, vidi: M. GRUBER, "Abba – Vater", 95.

⁵⁰ W. BERCLAY: navedeno prema L. MORRIS, *The Gospel according Matthew* (Grand Rapids), Michigan, 1995, 142. Tu svoju tvrdnju Barclay ovako obrazlaže: "Poganin) živi u svijetu prenatrpanom bogovima (...). Svi ti bogovi su zavidni, kivni i neprijateljski. Oni svi moraju biti ublaženi, i čovjek nikada ne može biti siguran da on nije izostavio čast koju duguje nekom od tih bogova" (*Ondje*).

⁵¹ M. LUTHER, *Kleiner Katechismus* = BSLK, 1959, 512.

riječju, molitveno oslovljavanje Boga s “Oče” ili “Oče naš” želi pomoći molitelju da razotkrije ljubeću blizinu Oca.

Isusovo oslovljavanje Boga kao Oca, kako ga svjedoče novozavjetna evanđelja, odaje visoku religioznu samosvijest. Ako se on obraća Bogu s “Oče”⁵², onda on shvaća sebe kao Sina. I doista, Isus sebe i izriekom označuje kao “Sina” kad kaže: “Nitko ne pozna Sina doli Otac niti tko pozna Oca doli Sin i onaj kome Sin hoće objaviti” (Mt 11,27). U ovom kontekstu svi tumači s pravom svraćaju pozornost na činjenicu da Isus u svom govoru o Bogu kao Ocu pomno i trajno razlikuje izričaje ‘moj Otac’ (Mt 7,21) i ‘vaš Otac’ (Mt 5,16). “Moj Otac” ne nalazi se u Marka, ali je vrlo učestalo u Mateja (Mt 7,21; 10,32sl; 15,13; 16,17; 18,10.19.35), i razlikuje se od “vaš Otac” (Mt 6,33 par Lk 12,30; Mt 5,48; 6,8.15; 10,20.29) odnosno od “tvoj Otac” (Mt 6,4.18). U istom smislu Isus kaže: “Idem Ocu svomu i Ocu vašemu” (Iv 20,17), jer on Oca drukčije kao ‘svoga’, drukčije kao ‘vašega’ shvaća. Tim izdvajanjem sebe od drugih izlazi na vidjelo Isusova svijest da se on kao ‘Sin’ (Mk 13,32; Mt 11,27) i ‘Sin Božji’ (Mt 16,16) bitno razlikuje od svih ostalih na koje se odnosi izričaj ‘vaš Otac’. Na taj način se ističe posebni odnos i jedinstvo Sina Božjega s njegovim Ocem, tako da se čini da u toj diferencijaciji kasnija kristološka predodžba (usp. Iv 17,6-8) ima već svoj predujam.⁵³ Kako se vidi, Isus često upotrebljava “moj Otac” i “vaš Otac”, ali nikada zajedno za sebe i učenike “naš Otac”. Postojanost s kojom je predaja zadržala tu posebnu značajku u najmanju ruku je nepobitni dokaz da je vjernička zajednica gledala na tajnu Božjeg očinstva i na “tajnu da smo mi djeca tog Oca kao čudo, ne kao naravni čin”.⁵⁴ Na taj način je Isus želio sačuvati što je njemu vlastito: on je na jedinstven i neponovljiv način Sin Božji. Ipak, Isus je želio ljudima omogućiti da imaju dijela na njegovu sinovstvu i da po njemu mogu i smiju Boga nazivati Ocem. On, koji jedini Bogu kaže “moj Otac” (Mt 26,29), uvodi učenike u svoju molitvu, odnosno, uči ih moliti tako kako on sam moli.⁵⁵ Isus veli Bogu “Oče” ne kao dijete izraelskog naroda, nego na osnovi svoga jedinstvenog odnosa s Bogom kao

⁵² Tako u Q predaji Mt 11,27 par. Lk 10,22 (apsolutni “Oče”).

⁵³ Usp. G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, 115 sl. Polazeći od tih danosti, kršćanska teologija tvrdi da je Bog Isusov Otac na sasvim poseban način. “Samo se on rađanjem kao Bog rađa od Boga (...). Samo Isusovo bogosinstvo opravdava u strogoj smislu Božji naziv Otac” (M. MANDAC, *Očenaš u novijim tumačenjima* (I.), 21).

⁵⁴ G. BORNKAM, *Jesus of Nazareth*, London, 1960., 129.

⁵⁵ Usp. J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, I., 229.

Sin. Na toj pozadini molitveno oslovljavanje Boga s “Oče” od strane učenika poprima ovdje dublje značenje jer je ono sada ukorijenjeno u Isusovu molitvenom oslovljavanju Boga. Isus im “dopušta” taj povjerljivi i neposredni oblik oslovljavanja Boga, jer “su oni uneseni u jedan novi i tješnji odnos s Bogom”.⁵⁶

Prema Novom zavjetu, mi smo s Kristom, u Kristu i po Kristu uneseni u sinovski odnos s Bogom, postali smo “sinovi u Sinu”. Po Pavlu, to se dogodilo posredstvom dara Duha Svetoga: “... primiste Duha posinstva u kojem kličemo: ‘Abba! Oče!’” (Rim 8,15). Na drugom mjestu, samo obrnutim redom, Pavao zaključuje: “A budući da ste sinovi, odasla Bog u srca vaša Duha Sina svoga koji kliče: ‘Abba! Oče!’” (Gal 4,6). Dakle, “sam Duh svjedoči našem duhu da smo djeca Božja” (Rim 8,16). Na osnovi svega toga Isusovi učenici se usuđuju oslovljavati Boga kao svoga Oca.⁵⁷

Kako se vidi, oslovljavanje Boga s “Oče” tiče se ne samo našeg shvaćanja Boga, nego i našeg samoshvaćanja kao kršćana.⁵⁸ Uz pomoć jednog pojma iz područja obiteljskih odnosa želi se iznijeti na vidjelo što to znači biti unesen “pomoću Krista, našeg Gospodina u struju božanske ljubavi odnosno u pratemelj i cilj bivstva”.⁵⁹ Oslovljavajući Boga s “Oče naš” izražava se djetinji odnos molitelja naspram Bogu. Posebnost tog oslovljavanja Boga sastoji se u tome da ga je Isus ostavio u amanet svojim učenicima kao njihovu molitvu i učinio ga sažetkom cjelokupnog njegova navještaja, zajedničkim nazivnikom na koji se može svesti čitavo Evanđelje. Po svemu sudeći, polazeći od tog sažetka novozavjetne vjere, tj. od prvog zaziva Očenaša⁶⁰, prvi kršćani su Boga nazivali Ocem (Rim 8,15; Gal 4,6; 1 Pt 1,17).

9.3.2. Oslovljavanje Boga s Abba u Novom zavjetu

Tumači pretpostavljaju da je kao aramejski predložak grčkom pa,ter (“Oče!”) u prvom zazivu Očenaša stajao termin

⁵⁶ Ph. B. HARNER, *Understanding the Lord's Prayer*, Philadelphia, 1975., 55.

⁵⁷ Upravo to želi naglasiti Rimski misni kanon kad molitvu Gospodnju uvodi riječima: “Spasonosnim zapovijedima potaknuti i božanskim naukom poučeni usuđujemo se govoriti (audemus dicere).”

⁵⁸ Usp. H. WEDER, *Die “Rede der Reden”. Eine Auslegung der Bergpredigt heute* (Theol. Verlag Zürich), Zürich, 1987., 176.

⁵⁹ F. ZEILINGER, *Zwischen Himmel und Erde. Ein Kommentar zur “Bergpredigt” (Matthäus 5 - 7)*, Stuttgart 2002., 143.

⁶⁰ Usp. TOB, II., 718 bilj. s.

Abba,⁶¹ koji je u smislu povjerljivog odnosa dijete - otac trebao postaviti na novu razinu odnos učenika prema Bogu. Iako grčki tekst sam po sebi o jednoj takvoj izvornoj jezičnoj situaciji ne da ništa pouzdano zaključiti, ta pretpostavka ima potporu u činjenici da se na sva tri mjesta, gdje se taj aramejski termin pojavljuje u Novom zavjetu, *Abba* uvijek pojašnjava s grčkim ~o path,r (Mk 14,36; Rim 8,15; Gal 4,6). S druge strane, to u grčkim novozavjetnim tekstovima preuzeto aramejsko oslovljavanje Boga avbba,, (aBa;) pokazuje da su kršćanske zajednice u tom Isusovu oslovljavanju Boga vidjele nešto posebno.⁶² Preuzimanje termina *Abba* kao oslovljavanje Boga u Diatessaronu⁶³ i u starosirskim prijevodima vodi nas do istog zaključka. Nema sumnje da je i sam Isus oslovljavanje Boga s *Abba* ("Oče") promatrao kao svetu riječ. Odatle se daje shvatiti Isusova uputa učenicima: "Ni ocem ne zovite nikoga na zemlji jer jedan je Otac vaš - onaj na nebesima" (Mt 23,9). Ta zabrana je razumljiva samo na pozadini jedinstvenosti tog *Abba* koji je Isus upotrebljavao za oslovljavanje Boga. "Jedino ta jedinstvenost objašnjava zašto Isus to oslovljavanje s *Abba* štiti od profaniranja.⁶⁴ Kako se vidi, ovdje nije riječ samo o filološkom nego također i prije svega o teološkom pitanju velike nosivosti. Ako bi se dalo dokazati da je Isusovo oslovljavanje Boga s *Abba* potpuno jedinstveno, kao što je to pokušavao J. Jeremias, onda bismo već imali položen temelj za kristologiju i trinitarni nauk. Razumljivo je stoga zašto Isusovo oslovljavanje Boga s *Abba* uvijek privlači pozornost u tumačenju Očenaša.

Aramejska riječ aBa; (abba), koja kao takva upućuje na visoku starost predaje, pojavljuje se u Novom zavjetu samo tri puta: Mk 14,36; Rim 8,15; Gal 4,6. Svaki put se kao prijevod upotrebljava nominativ o- path,r. Gledajući jezično, *Abba* je vokativ, ali koji može imati i smisao posvojnosti: "Oče", "Oče moj", "Oče naš".⁶⁵ Taj aramejski termin jedna je od riječi prakršćanske molitve.

⁶¹ Tako: G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, 115; U. LUZ, *Das Evangelium nach Matthäus*, I., 339; M. GRUBER, "Abba - Vater", 93; F. ZEILINGER, *Zwischen Himmel und Erde*, 140; H. FRANKEMÖLLE, *Matthäus*, I., 247.

⁶² Usp. U. LUZ, *Das Evangelium nach Matthäus*, I., 340; F. ZEILINGER, *Zwischen Himmel und Erde*, 140.

⁶³ Diatessaron je harmonija četiriju evanđelja koju je priredio Tacijan oko 170. godine.

⁶⁴ J. JEREMIAS, *Abba*, 45. Usp. A. SAND, *Das Evangelium nach Matthäus*, 131.

⁶⁵ Usp. W. MARCHEL, *Abba*, 117; A. SAND, *Das Evangelium nach Matthäus*, 131. U Mišni može *Abba* i za "Oče naš" stajati (usp. R. KITTEL, u: ThWNT, I., 4-6, ovdje 4 sl).

Sama činjenica da je ta riječ ostala u aramejskom obliku u toj praksi kršćanskoj molitvi, pokazuje da ona ima posebnu težinu. Vjerojatno to oslovljavanje Boga potječe iz samog Isusova molitvenog jezika, koji Boga na svom materinskom aramejskom jeziku oslovljava s 'Abba'. Naložio je i svojim učenicima da se i oni tako obraćaju Bogu.⁶⁶

U sinoptičkoj predaji susrećemo *Abba* samo u Mk 14,36. Ta prariječ se dakle samo jedan jedini put stavlja u usta Isusu, ali na središnjem mjestu. U kontekstu scene u Getsemaniju dolazi aramejski *aBa* u grčkoj transkripciji kao riječ koja upućuje na samog Isusa. Pouskrсна predaja zajednice je onda pojašnjajući nadodala grčki *~o path,r* i tako oblikovala dvočlani pojam "Abba - Oče!". Prema Marku, Isus u Getsemaniju moli: "Abba! Oče! Tebi je sve moguće! Otkloni čašu ovu od mene! Ali ne što ja hoću, nego što hoćeš ti!" Za oči vjere je upravo Isus u svojoj ostavljenosti (znojenje krvavim znojem i vapaj: "Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio!?) most preko bezdana i put u krilo Očevu. U njemu, ostavljenom Sinu, može svaki čovjek, koliko god se on mogao osjećati udaljenim od Boga, zvati "Abba - Oče" i biti siguran da Otac prepoznaje u tom zovu svoga Sina i odgovara mu: "Ti si moj ljubljani sin, moja ljubljena kći".⁶⁷

Iako Pavao piše na grčkom, dva puta upotrebljava *Abba* (Rim 8,15; Gal 4,6). To znači da je smisao riječi tako poznat i važan da ga poznaju svi ondašnji kršćani. Taj termin je tu znak za sinovstvo kršćana, za njihov jedinstveni odnos s Bogom, koji je prema Pavlu djelo Duha. Uzvik "Abba - Oče!" označuje tu oslobođeni odnos "sinova Božjih" prema nebeskom Ocu, kojemu se oni bez straha mogu približiti u molitvi. Kršćanin se tu naprosto određuje kao onaj koji u Duhu Svetom na temelju Isusove objave može Bogu reći 'Abba - Oče!'. Tu udaramo u samo središte kršćanske vjere.

Mnogi tumači drže da se oba Pavlova teksta ("Abba -Oče!" uzvici) mogu uzeti kao skraćeni oblik Očenaša. Nastanak izoliranog "Abba - Oče!" uzvika najjednostavnije se može protumačiti kao osamostaljenje oslovljavanja Boga s početka Očenaša. Pavao doduše ne navodi izravno sadržaje Gospodnje

⁶⁶ Usp. M. GRUBER, "Abba - Vater", 92.

⁶⁷ Detaljnije o tome, vidi: M. GRUBER, "Abba - Vater", 99; A. STRATMANN, *Mein Vater bist du! (Sir 51,10). Zur Bedeutung der Vaterschaft Gottes in kannonischen und nichtkannonischen frühjüdischen Schriften*, Frankfurt a. Main, 1991; S. TOBLER, *Jesu Gottverlassenheit als Heilsereignis in der Spiritualität Chiara Lubichs*, Berlin -New York 2002.

molitve; ipak daje nam prepoznati njegovu primjenu u kontekstu novokrštenika. Naime, u oba Pavlova slučaja izranja pred nama teologija i upute novokrštenika.⁶⁸ A poznato je da se od najstarijih vremena molitva Gospodnja doznajivala katekumenima prije sakramenta krštenja.

Nema sumnje da se Isus u svojim molitvama obraća Bogu nazivajući ga Ocem, štoviše upotrebljavao je aramejski termin *Abba*.⁶⁹ Ta riječ spada u prisni obiteljski rječnik. U stvari, u aramejskom su *abba* (tata) i *imma* (mama) izvorno “riječi tepanja u jeziku malog djeteta. Kada se dijete odbija od sise, uči ono govoriti *abba* i *imma*”.⁷⁰ Dakle, *abba* je izvorno tepajući oblik kojim se malo dijete obraća svom tjelesnom ocu. Jeremias upravo tu vidi razlog zašto u židovskim molitvama nedostaje oslovljavanje Boga s *Abba*: za židovski osjećaj bio bi to nedostatak poštovanja i stoga je nezamislivo oslovljavati Boga s tom prisnom obiteljskom riječi. Takvo oslovljavanje je strano rabinskoj molitvenoj literaturi.⁷¹ Bilo je nešto novo i nečuveno, da se Isus usudio napraviti taj korak. On je tako s Bogom govorio, kao malo dijete sa svojim ocem, tako jednostavno, srdačno, pouzdano, povjerljivo Isusovo oslovljavanje Boga s *Abba* otkriva srce njegova odnosa s Bogom. Dakle, taj način oslovljavanja pokazuje da duboko povjerenje određuje odnos molitelja prema Bogu. U taj odnos s Bogom pun povjerenja uvodi Isus svoje učenike kad ih potiče da se Bogu u molitvi obraćaju s *Abba* (“Oče” odnosno “Oče naš”). “Nije, prema tome, teško uočiti svu smionost, svježinu i novost koju posjeduje taj izraz upotrijebljen u molitvi. (...) Sjajno iskazuje ono što je Isus mislio i učio o Božjem očinstvu”.⁷²

Činjenica da je *Abba* čak u grčkoj transkripciji predan, pokazuje da je zajednicama bilo važno da tu jezičnu Isusovu upotrebu održe u sjećanju. Da je Isus Boga u svojim molitvama

⁶⁸ Detaljno o tome, vidi: W. POPKES, *Die letzte Bitte des Vater-Unser. Formgeschichtliche Beobachtungen zum Gebet Jesu*, u: ZNW 81(1990.), 8-12; A. SCHENKER, *Gott als Vater - Söhne Gottes*, u: FZPhTh 25(1978.), 1-55.

⁶⁹ Opširnije o tome, vidi: J. JEREMIAS, *Abba*, 15-70; G. SCHRENK, *Pater*, 984-985; G. SCHELBERT, *Sprachgeschichtliches zu 'Abba'*, u: P. Casetti u. a. (Hg.), *Mélanges Dominique Barthélemy*, Fribourg-Göttingen, 1981., 395-447; D. DORMEYER, *Die Passion Jesu als Verhaltensmodell*, Münster, 1974., 136.

⁷⁰ Babil. Talmud, *Ber 40a par. Sanh. 70b; bTa'an 23b*; usp. Targum na Iz 8,4. Vidi također: J. JEREMIAS, *Abba*, 61-63; G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, 115; F. ZEILINGER, *Zwischen Himmel und Erde*, 140.

⁷¹ Usp. J. JEREMIAS, *Abba*, 63; A. VÖGTLE, *Vaterunser*, u: U. BROCKE (Hg.), *Das Vaterunser*, 183 sl; J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, I., 217.

⁷² M. MANDAC, *Očenaš u novijim tumačenjima* (I), 22.

oslovljavao s *Abba*, imalo je u zajednicama kristološku važnost: to je bio oslon za to da se sada dovede do izražaja blizina i intimnost Kristova s Bogom. Ne samo kristološki, nego i antropološki bilo je to sjećanje važno. Činjenica da Isus tako oslovljava Boga i da je to oslovljavanje prenio i na učenike, znači da je Isus i odnos učenika prema Bogu time na nov način odredio. Oslovljavanje Boga kao *Abba* stvorilo je prostor, gdje su učenici stavljeni u jedan novi dosad nepoznat odnos s Bogom. Dakle, to novo molitveno oslovljavanje Boga ne tiče se samo shvaćanja Boga nego potpuno odlučno i samoshvaćanja čovjeka. Na taj način je stvoren nov odnos čovjeka s Bogom, koji je označen intimnošću, blizinom, pouzdanjem, bezbrižnošću. Sve to savršeno dobro odgovara Isusovu navještaju Boga koji je bliz sa svojom ljubavlju siromasima, grešnicima, deklasiranima. Podudara se s važnim Isusovim prisposodobama o Ocu (Lk 11,11-13; 15,11-32) i upadnoj sigurnosti uslišanja u molitvi (Mt 6,7sl; Lk 11,5-13; 18,1-8). Tu se odnos između oca i djece ne zasniva na radu i zasluži, nego na ljubavi i milosrđu.⁷³ Kako se vidi, Isusov *Abba* može biti izraz njegova posebnog shvaćanja Boga, koje je označeno pomoću misli blizine i ljubavi Božje. Intimnost i blizina s Bogom dostižu ovdje mjeru koja se više ne može nadići. Opravdano je stoga na osnovi tog Isusova molitvenog oslovljavanja Boga zaključiti da se tu pretpostavlja bezdano povjerenje i temeljni odnos Isusa i njegova Oca analogan onom malog djeteta i njegova oca.

J. Jeremias je zastupao daje *Abba* kao molitveno oslovljavanje Boga izraz izvornosti Isusove molitve: po prvi put događa se da se jedan Židov obraća Bogu u molitvi i oslovljava ga s *Abba*⁷⁴, riječju koja je preuzeta iz obiteljskog govora. Tu pred nama stoji Isusovo izvorno, pomoću njega i njegovim učenicima omogućeno, povjerljivo oslovljavanje dobrog i dragog Oca na nebesima. Taj oblik je izraz najvišeg mogućeg povjerenja. Doduše, nije neobično da se Boga naziva Ocem. Ali je upadno kako se to događa kod Isusa. 'Abba' se kaže kod kuće za stolom, u obitelji, kad se želi osloviti oca. Taj aramejski vokativ, kako smo već istakli, potječe iz

⁷³ Usp. H. WEDER, *Die "Rede der Reden"*, 177; U. LUZ, *Das Evangelium nach Matthäus*, I., 340.

⁷⁴ To stajalište prihvaćaju i mnogi drugi tumači Očenaša. J. Gnllka u svom Komentararu glede tog oslovljavanja Boga veli; "... na židovskom području nije bilo poznato kao molitveno oslovljavanje Boga" (*Das Matthäusevangelium*, I., 217.) Na istoj crti se nalazi i M. Mandac kad piše: "Nema nijedne židovske molitve u kojoj bi se vjernik s *abba* u prošnji upravio na Boga" (*Očenaš u novijim tumačenjima (I)*, 22).

svakidašnjeg govora, kakav je bio uobičajen u obiteljima. Koliko je on bio svakidašnji, pokazuje se u paralelama iz ondašnjeg vremena, koje radije upotrebljavaju oslovljavanje “Oče moj” ili “Oče naš” i uvode uvijek precizaciju oslovljavanja koja dovodi do izražaja distancu molitelja prema njegovu Ocu u nebu (otprilike kao u Matejevoj verziji “koji si na nebesima”).

Nakon novijih detaljnih proučavanja ovog važnog novozavjetnog termina *abba*, Jeremiasova teza o bezanalognosti tog Isusova oslovljavanja Boga, koja je općenito bila prihvaćena, doživjela je izvjesne modifikacije. Istina, riječ *abba* potječe izvorno iz jezika male djece, ali u novozavjetno vrijeme nije više bila ograničena na jezik male djece, nego su je upotrebljavala i odrasla djeca za oslovljavanje svoga oca. Osim toga, taj termin se upotrebljavao za oslovljavanje starih, zaslužnih ljudi od strane odrasle djece i prijatelja.⁷⁵ Ne može se stoga kazati da je *abba* isključivo i samo riječ djetinjeg tepanja ili općenito dječijeg jezika, deminutivni oblik nježnosti (“tata”).⁷⁶ Kako se vidi, govor o Bogu kao *abba* pokazuje povjerenje i blizinu, ali može isto tako biti izraz poštovanja, strahopoštovanja i čašćenja. Dakle, nekadašnja teza J. Jeremiasa, da *abba* odgovara isključivo riječi “tata” malog djeteta, više ne stoji.⁷⁷

Ne da se dokazati ni potpuno bezanalogna upotreba riječi ‘*Abba*’ u Isusa. Već smo vidjeli da su u židovskim molitvama potvrđeni mnogi oblici u kojima se Boga označuje kao ‘Oca’: u molitvi pojedinca (pa,ter : Sir 23,1.4; Mudr 14,3; 3 Mak 6,3.8); u molitvi zajednice (pa,ter : 3 Mak 5,7; Tob 13,4; usp. Ljet 29,10 LXX; Sir 51,10: ybia).⁷⁸ Prilično česte su potvrde za “naš Otac” (Wgybia) u zajedničkoj molitvi.⁷⁹ Taj “mi” stil ovisan je o liturgijskoj

⁷⁵ Usp. H. W. KUHN, *Abba - Abba Vater*, u: *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Stuttgart u. a., 1992., Bd. 1., 1-3; H. FRANKEMÖLLE, *Matthäus*, I., 246; M. GRUBER, “*Abba - Vater*”, 93.

⁷⁶ Već se J. Jeremias distancirao od svoje ranije teze prema kojoj je Isus neposredno preuzeo tepajući jezik malog djeteta i učinio ga izrazom svoje molitve prema Ocu (usp. J. JEREMIAS, *Abba*, 63).

⁷⁷ Sljedeći autori osporavaju tezu J. Jeremiasa: D. ZELLER, *God as Father in the Proclamation and in the Prayer of Jesus*, u: A. FINKEL-L. FRIZZEL (izd.), *Standing before God* (FS John M. Oesterreicher), New York, 1981., 117-129, posebno 122-125; A. STRATMANN, “*Mein Vater bist du!*” (*Sir 51,10*). *Zur Bedeutung der Vaterschaft Gottes in kanonischen und nicht kanonischen frühjüdischen Schriften* (FTS 39), Frankfurt a. M., 1991.; J. BECKER, *Jesus von Nazaret* (de Gruyter Lehrbuch), Berlin - New York 1996., 329-333.

⁷⁸ Daljnji primjeri: BILL. I., 410; G. SCHRENK, *Pater*, u: ThWNT, V., 980 bilj. 220-223;

⁷⁹ Usp. *Šmone Esre*, pal. recenzija, br. 4 i 6. Za daljnji materijal, vidi: G. SCHRENK, *Pater*, 979-981; J. JEREMIAS, *Abba*, 19-33.

upotrebi: molimo kao zajednica. G. Schelbert pokazuje uz pomoć arheološkog materijala da se već u Isusovo vrijeme uz *ybia* pojavljuje *aba|* (enfatični oblik), koji se ne razlikuje od *aBa* (*abba*),⁸⁰ kao oblik oslovljavanja. U vremenu poslije Isusa riječ *aBa|* potpuno je istisnula uobičajene oblike oslovljavanja *ybia* i *aba|*. Sad *abba* postaje jedinim upotrebljivim oblikom oslovljavanja u odnosu na ljude, a postoji i nekoliko primjera gdje se *abba* upotrebljava kad se govori o Bogu. Izvan Novoga zavjeta pronađeno je šest (6) aramejskih tekstova u kojima se Boga označuje kao 'Abba' (bTaan 23b; Tg Mal 2,10; Tg Job 34,36; Tg Ps 89,27). U tom potonjem tekstu izriječkom se kaže: "On (davidovski kralj) će me zvati: Ti si moj otac (*Abba 'att'*)".⁸¹ Budući da je u to vrijeme riječ *abba* gotovo potpuno istisnula hebrejski *abi*, bilo je za očekivati da se ona upotrijebi ako se željelo kazati 'moj otac' ili 'oče moj'. Kako se vidi, izbor termina *Abba* od strane Isusa za oslovljavanje Boga nije bezanalogan i jedinstven. Za njegovo vrijeme on je bio samo upadan dok će u okviru kasnijeg targumskog aramejskog postati uobičajeni termin.

Treba ipak priznati da se na svim tim mjestima gdje se *abba* izvan Novoga zavjeta odnosi na Boga, termin upotrebljava kao Božji pridjevnik (predikativna upotreba), a nikada kao izravno molitveno oslovljavanje Boga. Stoga i dalje ostaje neosporno da do sada u židovskim molitvama izravno oslovljavanje Boga kao *Abba* nije potvrđeno, i da je jedinstveno za Isusa, pod uvjetom da se u Očenašu (Mt 6,9; Lk 11,2) na mjestu gdje u grčkom nalazimo *pater* nalazio aramejski *abba*, što je vjerojatno⁸². Učeci učenike da se i oni na isti način obraćaju Bogu u molitvi on ih čini dionicima svoga sinovskog odnosa s Bogom. Svakako, u riječi 'Oče' (*Abba*), kojom počinje Očenaš, Isus nam je ostavio sržnu kršćansku istinu koja će ući u sva kršćanska vjerovanja. Ona bez iznimke počinju s riječima "Vjerujem u Boga koji je Otac".

9.4. "Oče naš"

Ovo oslovljavanje Boga, koje imamo samo u molitvi Gospodnjoj, djeluje kao točka kristalizacije cjelokupnog

⁸⁰ G. SCHELBERT, *Sprachgeschichtliches zu abba*, u: *Mélanges Dominique Barthélemy* (hrsg. P. Casetti u. a.), 1981. (OBO 38), 395-447, ovdje 405-407.

⁸¹ Opširnije o tome, vidi: M. GRUBER, "Abba - Vater", 93; U. Luz, *Das Evangelium nach Matthäus*, I., 340.

⁸² Usp. H. FRANKEMÖLLE, *Matthäus*, I., 247; U. LUZ, *Das Evangelium nach Matthäus*, I., 340; J. JEREMIAS, *Abba*, 59.

novozavjetnog nauka o Bogu kao Ocu. Isus, kao pravi i vlastiti Sin Božji, uvodi nas u taj sinovski odnos s Bogom. Sad i mi možemo moliti: “Oče naš”.

Imenica ‘otac’ (path,r) upotrebljava se u grčkom jeziku za mušku osobu po kojoj se posredovao život. Ako Isus sada uči svoje učenike da Boga oslovljavaju s ‘Oče’, to znači da Stvoritelju daje dimenziju osobnog i prisnog božanstva. Bog nije samo moćni Stvoritelj, sveznajući Bog, pravedni sudac, nego je blizak jer je otac. Upravo po tome što je Bog Isusa Krista i otac prisnan je ljudima, pa kao u analogiji o dobrom roditelju koji skrbi za svoje dijete, Boga možemo shvaćati i doživljavati kao onoga koji se brine za nas i želi nam pomoći. Naime, ako je Bog otac, on se brine za svoju djecu kao svaki pravi otac (usp. Mudr 12,13). U predodžbi Boga kao ‘oca’ krije se bitno dvoje: osvjedočenje o dobroti i brizi Božjoj. Nema stoga drugog imena kojim bi se naši osjećaji više mogli pobuditi, od imena ‘otac’. Obratiti se Bogu govoreći “Oče!”, to prije svega znači da se vjeruje u njegovu ljubav. U tom novom ozračju vjere učimo mi sebe uvijek iznova upoznavati kao djecu Božju i učimo uvijek iznova upoznavati ljude kao svoju braću i sestre.⁸³

Kao djeca Božja mi nismo njegovi robovi, nego bića obdarena slobodom. Odnos djeteta prema ocu je osobni odnos, koji je prožet i nošen duhom obiteljske pripadnosti i ljubavi. Naravno je naime da otac ljubi svoju djecu, ali isto tako da i djeca uzvrate ljubavlju (usp. Ef 6,7; Mt 5,45; Mal 1,6). Djeca su dužna posjedovati sinovsku odanost prema svom roditelju. Ako kršćani Boga označuju kao svoga Oca i tako ga smiju osloviti, onda kaže ta riječ istodobno molitelju: Ti pripadaš Božjoj obitelji! Tu više ne vlada ropski ili najamnički odnos, nego sinovski i djetinji. To je novo životno ozračje koje nam je Isus omogućio svojim životom i naukom, i posebno darom ove molitve. Budući da smo svi djeca Oca našega koji je na nebesima, svi smo mi braća i sestre. Osim toga, tko Boga s Isusom, Sinom, kao našeg Oca smije osloviti, pozvan je također da djeluje u Božjem duhu, da nasljeđuje Boga.⁸⁴

U Očenašu je “Oče” prije svega izraz molitve učenika kao odgovor na pitanje kako bi oni trebali moliti. Utoliko je izričaj “Oče naš” u Matejevoj verziji vjerojatno izvorniji, kako pokazuju

⁸³ Usp. H. WEDER, *Die “Rede der Reden”*, 179; B. BUČANOVIĆ, *Molitva Gospodnja*, u: *Biblija danas* 3(2003.), 15.

⁸⁴ Usp. M. A. SCHMIDT, *Thomas von Aquino zu Matthäus 6,9-10*, u: *Theol. Zeitschrift* 1(1992.), 46-55, ovdje 48-49. L. CARDELLINO, *Il “Padre nostro” (Mt 6,9-13)*, u: *Bibbia e Oriente* 201(1999.), 156.

i “mi” prošnje koje slijede u drugom dijelu molitve Gospodnje. Stoga veliki dio tumača drži da Isus nije uključen u zamjenici “naš”. Na to ih navodi i činjenica što je Isus svjesno i postojano, kako smo već vidjeli, razdvajao izričaje ‘moj Otac’ i ‘vaš Otac’. Svoje jedinstveno sinovstvo Isus ne može ni s kim podijeliti. Ono je njegova osobna svojina. Ljudi su djeca Božja po milosti i posinovljenju. Prema tom tumačenju, Isus bi bio isključen iz zamjenice “naš”.⁸⁵ Drugi, naprotiv, smatraju da je Isus pozvao svoje sljedbenike da zajedno s njim mole “Oče naš”. Svi ljudi kao braća, okupljeni oko Krista, mole zajedničkog Oca. Na taj način bi se u zamjenici ‘naš’ nalazio i sam Isus.⁸⁶

Ciprijan je Očenaš nazvao “molitvom djece Božje”.⁸⁷ Je li se pod “djecom Božjom” razumijevaju svi ljudi ili samo uska grupa izabranika (kršćani), to je oduvijek bilo pitanje tumača molitve Gospodnje. Raspravljajući o tome Tertulijan ističe da su Židovi “zaboravili Oca” i da im Pismo to žestoko “predbacuje”. Po njemu, Izrael ne bi bio obuhvaćen u ‘naš’ iz molitve Gospodnje. Taj ‘naš’ je isključivi znak i ponos kršćanske zajednice.⁸⁸ Danas naprotiv gotovo svi tumači drže da se ‘naš’ iz početnog zaziva Očenaša odnosi na svu djecu Očevu, a ne na mali broj izabranika kako je to bilo u Starom zavjetu ili kako su to tumačili neki crkveni Oci. ‘Naš’ ne isključuje nikoga jer svi su ljudi djeca Božja.⁸⁹ Ustvari, Isus prethodno traži da ljubimo i neprijatelje “da bismo bili djeca Očeva” (Mt 5,44-45), ukoliko je on Otac svih ljudi. Stoga, nije prihvatljivo tumačenje da se opseg riječi ‘naš’ ograniči ovdje na zajednicu učenika. Jedina zajednica koja je u vidu jest ona ljudska.⁹⁰ Drukčije rečeno, ‘naš’ (hemon) se odnosi na sve ljude, izražaj je ekumenizma a ne užitak izabranika koji se smatraju boljima i povlaštenima. Dakle, kad Isus uči svoje učenike da se u molitvi obraćaju Bogu s “Oče naš”, on ima pred očima cijeli ljudski rod. Njega učenici i sljedbenici samo zastupaju kad izgovaraju “Oče naš”. Jednom riječju, u zamjenici ‘naš’ je okupljeno cijelo čovječanstvo.⁹¹

⁸⁵ Tako npr. J. CARMIGNAC, *Recherches*, 64-65; P. BONNARD, *Evangile*, 82.

⁸⁶ Tako npr. J. DUPONT-P. BONNARD, *Notre*, 69-71.

⁸⁷ Navedeno prema: F. MUŠURA, *Proglas zakona ljubavi. Analiza Isusova Govora na gori* (Svjetlo Riječi), Sarajevo, 1990., 198.

⁸⁸ TERTULIJAN, u: PL 1,1256A-1257A. Usp. za sve: M. MANDAC, *Tertulijanovo tumačenje Očenaša*, u: Služba Božja 4(1986.), 302-313, ovdje 306-307.

⁸⁹ KATEKIZAM KATOLIČKE CRKVE, br. 2792.

⁹⁰ Usp. L. CARDELLINO, *Il “Padre nostro”*, 156; M. MANDAC, *Očenaš u novijim tumačenjima*, I., 23).

⁹¹ O opsegu zamjenice ‘naš’, vidi: J. CARMIGNAC, *Recherches*, 64-65.

Znakovito je da Isus ovu znamenitu molitvu ne počinje riječima “Oče moj”, nego “Oče naš”. To znači da je molitva predviđena za zajednicu. ‘Naš’ veže osobu koja moli s drugim vjernicima, povezuje molitelja sa zajednicom. Iako se ta molitva može upotrebljavati privatno, ona je zamišljena prvotno da se moli u zajednici, što znači da je ona mogla imati liturgijsku upotrebu od samog početka.⁹² To ipak ne znači da se ona ne može korisno upotrijebiti i u privatnoj molitvi. Ali i kad je moli pojedinac privatno, i tada je treba moliti u ime svih i za sve. Isusov učenik nikada “u molitvi ne stoji sam sebično pred Bogom, već uvijek zastupa i druge ljude, Crkvu, svijet”.⁹³ Dakle, molitva Gospodnja može funkcionirati kao molitva zajednice i kao molitva pojedinca. Treba ipak naglasiti da formulacija u prvom licu množine (“Oče naš”) pokazuje da zajednička molitva ima veliku cijenu. Isus to i izrijeком potvrđuje u Mt 18,19-20).⁹⁴ Jednom riječju, osobna zamjenica u prvom licu množine izražava da je pojedinac uvijek utkan u cjelokupnost zajednice učenika.

Prva riječ (“Oče”) usmjerava nas k Bogu koji je Otac, a druga (“naš”) nas povezuje s braćom i sestrama u obitelji njegove djece. Naš osjećaj se tu usmjerava na bližnjega. Jer ako je jedan Otac svih ljudi, onda smo svi mi braća i sestre, i nitko ne smije prezirati onoga koji je po svojoj naravi njegov bližnji. Kao braća i sestre trebamo se međusobno ljubiti i potpomagati, a važni dio te ljubavi je da molimo jedni za druge. Svi mi zajedno ne tvorimo doli jednu samu obitelj.

Kako se vidi, Božje očinstvo povezuje ljude međusobno, neovisno o rasi, religiji ili spolu. Time se konstituira načelna jednakost. To znanje povlači za sobom moralne, socijalne i političke posljedice za ponašanje pojedinca naspram njegovu bližnjemu.

⁹² Usp. L. MORRIS, *The Gospel according Matthew* (Grand Rapids), Michigan, 1995, 142; M. MANDAC, *Očenaš u novijim tumačenjima*, I., 23: “Očenaš, prema tome, nije molitva pojedinca. Pojedinac je moli, ali se u njegovu glasu sabiru glasovi svega ljudskog roda”.

⁹³ I. DUGANDŽIĆ, *Nova pravednost* (KS), Zagreb 1991., 54. Usp. J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, I., 217; M. A. SCHMIDT, *Thomas von Aquino zu Matthäus 6,9-10*, 49.

⁹⁴ Ta značajka karakterizira i židovske molitve, što nepobitno potvrđuje i činjenica da se u njima daleko učestalije Boga oslovljava s *avinu* (Wgybia) nego s *avi* (ybia). Navodi se i razlog za to: “Jer čovjek (kod molitve) svoju dušu uvijek sjedinjuje sa zajednicom”(bBer 29b). Usp. G. B. GINZEL, *Die Bergpredigt: Jüdisches und christliches Glaubensdokument* (Verlag Lambert Schneider), Heidelberg 1985., 89.

9.5. "Koji si na nebesima"

Specifikacija 'Oca' kao onog "koji je na nebesima", tipično je matejevski izričaj (usp. Mt 5,16.45; 6,1; 7,11; 18,14). Često ga susrećemo u hebrejskoj Bibliji i rabinskoj literaturi. Izričaj je zasigurno već bio u opticaju u sinagogi Isusova vremena.⁹⁵ Služeći se tom precizacijom, Matej želi naglasiti da Isusov 'Otac' nije nikakav drugi od onoga koji se u sinagogama zaziva kao Bog Izraelov. Tu odzvanja staro poimanje svijeta, prema kojemu se Bog predstavlja kao onaj koji stoluje na nebesima. I za Bibliju je 'nebo' Božje obitavalište. Istodobno je i slika za Božju transcendenciju i posvemašnju različitost od svega zemaljskoga.⁹⁶ Stoga, kad se kaže da je 'Otac' "na nebesima", time se želi reći "da je Bog bitno 'drukčiji', tj. da je različit od svega onoga što mi možemo zamisliti i shvatiti".⁹⁷ Točnije, reći da je 'Otac' "na nebesima", ne znači lokalizirati ga na neki dio prostora. To ga stavlja iznad svega što postoji. Time se želi naglasiti da je on uzvišen nad nama, nedostupan.⁹⁸ Ipak, Krist nam je objavio toga Boga koga nitko nikada nije vidio (Iv 1,18); učinio ga je vidljivim u svojoj osobi: "Tko je vidio mene, vidio je i Oca" (Iv 14,9).

Onaj kojega mi u molitvi oslovljavamo s "Oče naš" istodobno je skrajnje velik, na što nas podsjeća činjenica da je on "na nebesima". Upravo to želi posvijestiti i starozavjetni mudrac kad kaže: "Bog je na nebu, a ti na zemlji" (Prop 5,1). Ne smijemo izgubiti tu ravnotežu u ovom otvaranju na molitvu. Mi oslovljavamo Boga intimno kao Oca, ali u isto vrijeme priznajemo njegovu beskrajnu veličinu s dodatkom "na nebesima". Dakle, uz pomoć jednog starozavjetnog Božjeg pridjevka ("koji si na nebesima") sprječava se da taj neposredni kontakt ide na teret traženog respekta.⁹⁹ Jednom riječju, time se želi istaknuti

⁹⁵ Najstarije potvrde: *Mekh Ex 81a* na 20,25 = BILL. I., 283 (Johan ben Zakkai oko 70.); *Seder Elij R 28,149* = BILL., I., 394 (Cadok, iza 70.); *Sota 9,15*; = BILL., I., 394 (Eliezer ben Hirkan, oko 90); usp. G. SCHELBERT, *Sprachgeschichtliches zu Abba*, 418-428; L. SABOURIN, *Il Vangelo di Matteo*, I., 433-434.

⁹⁶ Usp. J. CARMIGNAC, *Recherches*, 70-77; W. TRILLING, *Das Evangelium nach Matthäus*, Düsseldorf, 1970., 146.

⁹⁷ H. TROADEC, *Signore, insegnaci a pregare*, 21. Naprotiv, Luz drži da "refleksija o transcendenciji nije povezana s tim izričajem" (*Das Evangelium nach Matthäus*, I., 341), ali ne daje za to nikakvo obrazloženje.

⁹⁸ Usp. M. A. SCHMIDT, *Thomas von Aquino zu Matthäus 6,9-10*, 49-50. Smještajući Boga u nebo, "naglašava da je blizak i dobar Otac ipak daleko viši od nas, a da smo mi, iako njegova djeca, ipak daleko niži od njega" (B. BUČANOVIĆ, *Molitva Gospodinova*, u: *Biblija danas* 3(2003.), 15).

⁹⁹ Usp. A. SAND, *Das Evangelium nach Matthäus*, 127; H. FRANKEMÖLLE, *Matthäus*, I, 247.

Božja onostranost, drugačijost i možda također nemogućnost raspolaganja s Bogom. Ta Božja transcencija potvrđuje se i opisom Božjeg područja djelovanja u trećoj prošnji, pomoću “kako na nebu tako i na zemlji”. Na taj način Matej želi izbjeći krive predodžbe o Bogu.

Božje prebivanje ‘na nebesima’ ne isključuje Boga iz ljudskih zbivanja. To nije nezainteresirani Bog deista koji se ne miješa u ljudske poslove. Pridjevak “koji si na nebesima” ne znači da Bog stanuje visoko iznad našeg svijeta, nalazeći se vrlo udaljen od nas po svojoj beskrajnoj transcenciji. Naprotiv, iz tog transcendentnog svijeta on trajno izvršava svoju moć nad čitavim svemirom. Bog ‘koji je na nebesima’ proteže svoju moć nad sve stvari, a da mu ništa ne izmiče. Upravo da bi mogli naglasiti kako je Bog posve bliz čovjeku i da se za nj očinski brine, semiti osjećaju potrebu kazati da je on Onaj “koji je na nebesima”.¹⁰⁰ Puni pouzdanja u njegovu očinsku ljubav, ne možemo zaboraviti njegovu svemoć, koje njegova djeca ne mogu a da ne budu prvi nadarbenici. Stoga, precizacija “koji si na nebesima” može imati i ovu funkciju: “Ti, koji možeš, učini!”.¹⁰¹ Kako se vidi, Matejeva zajednica, koja u ovoj molitvi oslovljava Boga s “Oče naš!”, koristi ovdje najviši pridjevak koji joj stoji na raspolaganje, da bi dala izražaj svojoj vjeri da Bog, kojemu se obraća u molitvi, posjeduje najviši autoritet i najvišu moć.

Izričajem “koji si na nebesima” ističe se i razlika između zemaljskog oca i Oca “koji je na nebesima”. Zemaljski otac zaostaje za nebeskim. Zapravo, jedini pravi čovjekov Otac je onaj što prebiva “na nebesima” (usp. Mt 23,9). Osim toga, tom precizacijom za Oca naznačuje se pravac molitve. Ona se upravlja prema gore. Od Višnjega se očekuje pomoć i spas.¹⁰²

Bog kao Otac u Isusovim ustima je izraz njegova odnosa s Bogom i u isto vrijeme njegova dara svojima. Isus uzima svoje i uvodi ih u to svoje sunaravno sinovstvo s Bogom. Objavljujući učenicima Boga kao Oca, poziva ih da ponovno postanu djeca, i

¹⁰⁰ Usp. G. von RAD, Čl. *ouranos*, u: ThWNT, V, 503-507; G. SCHRENK, Čl. *pater*, u: ThWNT, V., 985-987; P. BONNARD, *Evangile*, 82; TOB, II., 58 bilj. w. - Na istoj crti se nalazi i Cardellino kad kaže da ‘na nebesima’ “znači ‘u duhu’, gdje je Otac i vidi i poznaje duhovne zahtjeve i provida ih” (Il “Padre nostro”, 159).

¹⁰¹ L. CARDELLINO, Il “Padre nostro”, 148.

¹⁰² Usp. G. STRECKER, *Die Bergpredigt*, 114. Taj momenat dolazi do izražaja i u uputama za molitvu kod židovskih učitelja. Tu među ostalim čitamo: “Tko govori molitvu, neka upravi oči prema dolje a srce prema gore” (*Jewamot 105b*); “Kad obavljate molitvu, prisjetite se pred kim stojite” (*Berachot 28b*).

ta obveza postaje nužni uvjet za ulazak u Kraljevstvo nebesko (Mt 18,1-4). Iz tog shvaćanja Boga kao Oca lako se uviđa tijesna povezanost teologije i ethosa: Budući da smo djeca istoga Oca, dužni smo na bratstvo ljubavi jedni prema drugima.¹⁰³ Tako se čitava kršćanska objava može sažeti u ove dvije riječi: "Oče naš".¹⁰⁴

OUR FATHER- LORD'S PRAYER Exegetic-theological study

Summary

55

The article explains the meaning of Jesus' order: "So you should pray like this" and also the initial invocation: "Our Father, who art in heaven!"

Jesus says: "So you should pray like this!" He does not say: "This is what you should pray" because he does not want to ban other prayers, but he teaches the way of praying. Therefore, the Teacher gives us here an example and a model of a genuine prayer that can be put to good use in forming other prayers. He definitely did not want to say that one should only pray the Lord's Prayer, but all prayers could be brought down to the Lord's Prayer by their content, since this prayer contains all that is necessary for a true Christian prayer, which corresponds to the image of God as Jesus proclaimed it.

The God of Jesus from Nazareth is "Father". In the idea of "Father" all Jesus teaching about God is condensed. It is the foundation of the Lord's Prayer, the Sermon on the Mount and the entire Mathew's gospel. The author tries to bring to light the scope and the meaning of that central idea of this famous prayer of Jesus. Jesus took over the name "father" for God from the Old Testament, but he takes one step further: he fills it with new content and makes it the central category of his Sermon on the Mount.

The word "Father" guides us to God who is the Father, and the word "our" connects us with brothers and sisters in

¹⁰³ Matej upotrebljava "pojam Oca prije svega parenetski kao motiv za ponašanje učenika (usp. 5,16.45; 6,8.15.26)" (H. MERKLEIN, *Die Gottesherrschaft als Handlungsprinzip*, Echter Verlag, Wuppertal, 1978, 33-34).

¹⁰⁴ Lohmeyer je "Oče naš" označio kao "breviarium breviarum"; navedeno prema G. EICHOLZ, *Auslegung der Bergpredigt* (Neukirchener Verlag), Neukirchen-Vluyn, 1978., 115.

the family of his children. Our feelings are directed here to our neighbour. If there is one father of all the people, we are all brothers and sisters. As brothers and sisters we all have to love and help one another, and an important part of that love is to pray for one another. Thus the whole Christian revelation can be reduced to these two words: “Our Father”

The one who we call “Our Father” in the prayer is at the same time extremely great, which is expressed in the precision “who art in heaven”. We address God intimately and with familiarity as the Father (Abba), but at the same time we recognize his infinite greatness. As one can see, Mathew’s community, who addresses God as “Our Father” in this prayer, uses the highest adjective available, in order to express its faith that God, who they address in the prayer, has the highest authority and the greatest power.

Key words: the Lord’s Prayer, heavenly Father, God’s fatherhood, universal brotherhood of people in God.